

Hoe behandel je lastige (historische) teksten op een manier die motiveert? Ik ontwikkel een gamificationdidactiek waarmee leerlingen cultuurhistorische, tekstuele, contextuele en lezersgerichte inzichten opdoen over een tekst en over literatuur. De basis van de didactiek is een redeneermethode die ik samen met Sander Bax (Tilburg University) heb ontwikkeld. Deze redeneermethode hebben we inmiddels twee keer in de klas toegepast en onderzocht. De volgende stap is het volledig digitaliseren van de methode en het toevoegen van motiverende game-elementen die de didactiek versterken. De redeneermethode kan ook goed analoog worden gebruikt en is niet alleen toepasbaar bij historische teksten, maar ook bij modernere literatuur en jeugdboeken. In dit document leg ik uit hoe de redeneermethode werkt en laat ik zien hoe ik hem in mijn onderzoek heb gebruikt. Vervolgens geef ik een aantal lesideeën die je in de klas kunt toepassen bij een zelfgekozen literaire tekst.

De redeneermethode

De redeneermethode bestaat uit een stappenplan voor leerlingen. Als je wilt lezen hoe dit stappenplan tot stand is gekomen, verwijst ik je naar een [artikel in Kunstzone](#), waarin de theoretische achtergrond beknopt beschreven is. Leerlingen beantwoorden aan de hand van het stappenplan vragen over de tekst zelf (bijvoorbeeld schrijfstijl, perspectiefkeuze, betekenis), de context van de tekst (historisch en/of maatschappelijk) en zichzelf als lezer (bijvoorbeeld het leesproces of invloed van eigen kennis en ervaringen). Daarbij gebruiken ze fragmenten en diverse hulpbronnen om een redenering op te zetten. Het eindpunt van de redenering bestaat uit het formuleren van een inzicht. Wanneer leerlingen hun inzichten op het gebied van de tekst, de context en zichzelf als lezer combineren, kunnen ze een totaalinzicht of eindinzicht vormen.

Toepassing op De donkere kamer van Damokles

In de gamificationdidactiek die ik ontwikkel, is het verwoorden van bovenstaand eindinzicht de laatste stap. De game begint met een grote vraag over een werk. Vervolgens doen de leerlingen al redenerend volgens een stappenplan inzichten op waarmee ze die grote vraag uiteindelijk beantwoorden. In mijn onderzoek heb ik De donkere kamer van Damokles van W.F. Hermans gebruikt. De hoofdvraag luidt: ‘Wat is de waarheid in de roman De donkere kamer van Damokles?’. De leerlingen doen vervolgens al redenerend met de tekst en hulpbronnen vier inzichten op die helpen om deze hoofdvraag te beantwoorden: een inzicht over het gekozen vertelperspectief (de tekst), het beeld dat Hermans geeft van het verzet (historische context), de manier waarop we aankijken tegen schuld en onschuld door de tijd heen (maatschappelijke context) en de manier waarop Hermans de lezer desoriënteert (lezer). Op basis van alle vier deze inzichten beantwoorden ze de hoofdvraag. Dit is het eindpunt van de lessenreeks en uiteindelijk het eindpunt van de game. Ik heb in twee fases een lessenreeks van vijf lessen ontwikkeld en onderzocht rondom De donkere kamer van Damokles. Wanneer je belangstelling hebt voor deze lessenreeks, kun je mailen naar r.vankeulen@vanmaerlantlyceum.nl.

Stappenplan

Om inzichten op te doen over de tekst, de context en zichzelf als lezer, redeneren leerlingen volgens een stappenplan. Ze krijgen een vraag en gebruiken de literaire tekst, hun eigen kennis en diverse hulpbronnen om tot een inzicht te komen. Hieronder geef ik het stappenplan weer, met daarbij een voorbeeld uit de lessenreeks over De donkere kamer van Damokles. Vervolgens geef ik aan op welke manieren je deze redeneermethode in je les kunt gebruiken.

Stappenplan

- Stap 1:** Fragment en vraag lezen.
- Stap 2:** Informatie m.b.t. de vraag uit het fragment halen volgens de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren.
- Stap 3:** Aangeven wat je zelf denkt en weet om tot het antwoord op de vraag te komen. Dit antwoord met het resultaat van stap 2 combineren tot een voorlopig antwoord op de vraag.
- Stap 4:** Bronnen bekijken en analyseren volgens de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren en het voorlopige antwoord uit stap 3 aanvullen of bijstellen.
- Stap 5:** Inzichten verwoorden.

Voorbeeld van een opdracht uit de lessenreeks over De donkere kamer van Damokles (vwo 5):

Vraag:

Welke invloed heeft het vertelperspectief op de manier waarop je De donkere kamer van Damokles leest?

Stap 1: lees het fragment

Stap 2: Wat haal je uit deze tekst? Gebruik in je antwoord de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren:

- In de tekst zie je dat....
- Dit betekent dat....
- Daaruit leid ik af dat....

Stap 3:

Wat denk en weet je zelf om tot het antwoord te komen op de vraag welke invloed het vertelperspectief heeft op de manier waarop je de roman leest? Gebruik weer de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren.

- Ik weet over de invloed van vertelstijl op de beleving van de lezer dat...
- Dit betekent bij *De donkere kamer van Damokles* dat.....
- Hieruit leid ik af dat...

(Voorlopig antwoord)

Mijn voorlopige antwoord op de vraag welke invloed het vertelperspectief heeft op de manier waarop je de roman leest is dat....

Stap 4: lees onderstaande bron en bekijk de bijbehorend filmfragment (fragment uit de film saving private Ryan waarin twee verschillende perspectieven worden getoond)

Bron: fragment uit een artikel over de film Saving private Ryan in Trouw en bijbehorende filmfragmenten.

'Niet de werkelijkheid, maar weer een mythe'

'Een film die alle oorlogen tot een halt kan roepen, omdat hij op een realistische manier toont hoe verschrikkelijk oorlog is': zo wordt Saving private Ryan van Steven Spielberg in juichende recensies genoemd. Met name de openingsscene oogst veel lof. Volgens velen heeft Spielberg met zijn techniek en perspectiefkeuze de hel van D-Day getoond zoals die nog nooit getoond was. Maar er zijn ook tegengeluiden. Criticus Andreas Kilb stoort zich vooral aan de suggestie van Spielberg dat zijn film de werkelijke oorlogsdood en met name die van de invasie in Normandië van '44 zou doen ervaren. "De dood zou ons eindelijk zo getoond worden zoals het werkelijk was", schrijft hij in zijn artikel 'De dood op Omaha Beach'. "Maar", vervolgt hij: "Hoe was het dan?" Om daarna aan te tonen dat Spielberg in twintig minuten tijd inderdaad, met de camera op ooghoogte, laat zien hoe gruwelijk de wonden en de geluiden waren, hoe bloed, zand, kogels en ingewanden rondvliegen en hoe... Zo was het dus niet, schrijft Kilb als hij alles beschreven heeft wat Spielberg gefilmd heeft. "De waarheid is ook hier een reconstructie vanuit het perspectief van de regisseur. Een knappe reconstructie weliswaar, met alle technische hoogstandjes die daar bij komen, maar toch."

Ga naar de studiewijzer (V5 Studiewijzer Nederlands – Lessenreeks De donkere kamer van Damokles – Les 2 – Saving private Ryan). Bekijk het filmpje. Hierin zie je twee korte fragmenten uit de scène waarover in de recensie wordt gesproken. De situatie: Amerikaanse soldaten gaan in Normandië aan land op D-Day (Omaha Beach) en belanden middenin een slagveld. |

Stap 4:

Welke informatie haal je uit deze bronnen? Gebruik weer de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren.

Vul in bij de bolletjes:

- De bron en bijbehorende fragmenten laten zien dat...
- Dit betekent voor het vertelperspectief in *De donkere kamer van Damokles* dat...
- Hieruit leid ik af dat...

Wat voegt deze informatie toe aan het voorlopige antwoord dat je hierboven hebt gegeven bij stap 3?

Vul in: De informatie uit de bron voegt toe aan mijn voorlopige antwoord dat:...

Stap 5:

Verwoord nu de inzichten die jij hebt opgedaan uit deze redenering. Beantwoord daarvoor de volgende vraag: Wat laat dit alles mij zien over de invloed van het vertelperspectief op de manier waarop je de roman leest?

Vul in: Dit alles laat mij zien over de invloed van het vertelperspectief op de manier waarop je de roman leest dat:...

Overige mogelijkheden voor in de klas

De redeneeropdracht hierboven is gemaakt voor vwo 5. De leerlingen hadden in eerdere lessen al geoefend met redeneren en hadden ook de beschikking over een aantal voorbeeldredeningen die ze als hulpmiddel konden gebruiken bij de stappen. Het zou mooi zijn als je tijd kunt vinden om net zo'n uitgebreide lessenreeks te geven als ik heb gedaan, maar je kunt het redeneren ook kleiner aanpakken en toepassen op andere teksten. Hieronder een aantal ideeën die ik zelf ook al heb toegepast.

1) Redeneren als verwerkingsopdracht bij een roman

Je kunt leerlingen tijdens of na afloop van het lezen van een boek een redeneeropdracht laten maken. Wanneer de leerlingen allemaal hetzelfde boek lezen, kun je een uitgebreide redeneervraag maken (zoals in het voorbeeld van De donkere kamer van Damokles). De vraag kan dan ook specifiek gaan over het werk en de bijbehorende context. Wanneer de leerlingen een eigen boek kiezen, is een wat algemenere redeneeropdracht mogelijk. Zelf heb ik leerlingen uit verschillende klassen tijdens het lezen van een eigen boek een redeneervraag over het vertelperspectief laten beantwoorden (zie opdracht hieronder).

Vraag:

Welke invloed heeft het vertelperspectief op de manier waarop je jouw boek leest?

Lees twee pagina's in je boek. Wat haal je uit deze tekst? Gebruik in je antwoord de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren:

- In de tekst zie je dat....
- Dit betekent dat....
- Daaruit leid ik af dat....

Stap 3:

Wat denk en weet je zelf om tot het antwoord te komen op de vraag welke invloed het vertelperspectief heeft op de manier waarop je jouw boek leest? Gebruik weer de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren.

- Ik weet over de invloed van vertelstijl op de beleving van de lezer dat...
- Dit betekent bij mijn boek dat.....
- Hieruit leid ik af dat...

(Voorlopig antwoord)

Mijn voorlopige antwoord op de vraag welke invloed het vertelperspectief heeft op de manier waarop ik mijn boek lees, is dat....

Stap 4:

Lees onderstaande bron:

(In de bovenbouw is dezelfde bron gebruikt als bij De donkere kamer van Damokles. De onderbouw las onderstaande bron)

Wie is de verteller van jouw verhaal?

Wie je verhaal vertelt, is bepalend voor wat je gaat vertellen. Kijk je door de ogen van de hoofdpersoon? Of is er een onbelangrijk bij-personage dat meer kan zien en horen dan de hoofdpersoon? Is er nog een andere verteller mogelijk, eentje die geen rol speelt in het verhaal maar die over de schouder van de hoofdpersoon mee kan kijken. Of zelfs in de hoofden en harten van de personages? En schrijf je vanuit de ik-persoon of vanuit de hij- of zij-persoon? Al die vragen hebben betrekking op het perspectief van waaruit je je verhaal vertelt.

Perspectief gaat over de positie die de verteller inneemt ten opzichte van de hoofdpersoon en zijn verhaal. Die verteller hoeft niet de hoofdpersoon te zijn. Hij hoeft zelfs geen persoon te zijn. Soms is hij een dier of een ding. Vaak ook heeft hij geen eigen gestalte, maar smelt hij samen met de hoofdpersoon en zit hij in zijn hoofd. Soms zit hij op de schouder van de hoofdpersoon en neemt hij de hoofdpersoon waar van buitenaf. Soms ook zweeft hij als een drone boven het verhaal. Hij speelt geen rol in het verhaal maar neemt alles waar wat de personages zien, horen, voelen, ruiken, proeven, denken. Soms kan hij in de toekomst kijken. En het verleden.

Perspectief

bepaalt

verhaal

Zo gauw je een andere verteller kiest, verandert je verhaal. Wat zou er namelijk gebeuren als je 'Sneeuwwitje' zou vertellen, maar nu vanuit het gezichtspunt van de kleinste dwerg die vanaf het eerste moment een stille maar diepe liefde voor haar koestert. Of 'Hans en Grietje' vanuit het standpunt van de heks, die eigenlijk een heel zielig contactgestoord mens is die geen andere manier wist om de kinderen nog wat langer bij zich te houden. Zo kun je hetzelfde verhaal op eindeloos veel verschillende manieren vertellen.

Bron: www.boekenschrijven.nl

Vul in bij de bolletjes:

- De bron en bijbehorende fragmenten laten zien dat...
- Dit betekent voor het vertelperspectief in mijn boek dat...
- Hieruit leid ik af dat...

Wat voegt deze informatie toe aan het voorlopige antwoord dat je hierboven hebt gegeven bij stap 3?

Vul in: De informatie uit de bron voegt toe aan mijn voorlopige antwoord dat:

Stap 5:

Verwoord nu de inzichten die jij hebt opgedaan uit deze redenering. Beantwoord daarvoor de volgende vraag: Wat laat dit alles mij zien over de invloed van het vertelperspectief op de manier waarop ik mijn boek lees?

Vul in: Dit alles laat mij over de invloed van het vertelperspectief op de manier waarop ik mijn boek lees zien dat...

2) Redeneren bij een kort verhaal

Een kort verhaal biedt veel mogelijkheden om leerlingen na te laten denken over literaire technieken, stijl en betekenis. Redeneren over een kort verhaal is zeer toegankelijk: in een of twee lessen kun je het fragment (klassikaal) lezen en tot redeneren komen. Het voordeel is dat de leerlingen allemaal met dezelfde brontekst werken. Op die manier kun je inzichten delen en vergelijken. In een derde klas (havo en vwo) heb ik leerlingen in een les laten redeneren over het verhaal Hoela van Cees Nooteboom, over een jongen die toekijkt hoe zijn neefje verdrinkt, maar geen alarm slaat. De redenering ging over de leerlingen als lezer. Het doel was om leerlingen in te laten zien dat de manier waarop een verhaal geïnterpreteerd wordt, sterk lezersafhankelijk is. M.a.w.: dat wat je zelf 'meeneemt' als lezer, veel invloed heeft op hoe je een tekst interpreteert.

- De leerlingen kregen de vraag: 'Waarom gaat de hoofdpersoon volgens jou zo uiterst braaf bij zijn moeder zitten?'
- Ze gebruikten de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren om antwoord te geven vanuit de tekst.
- Vervolgens gaven ze aan wat ze zelf dachten en wisten. Ze combineerden dit antwoord met het antwoord vanuit de tekst.
- In groepen van 3 of 4 hebben de leerlingen hun antwoorden vergeleken met de vraag om de overeenkomsten en verschillen in de antwoorden te benoemen.
- De overeenkomsten en verschillen zijn klassikaal besproken.
- Daarna beantwoordden de leerlingen in hun groepje de slotvraag: 'Welke conclusie kunnen jullie trekken over de manier waarop jullie dit verhaal interpreteren?', waarbij werd benadrukt dat hierbij geen inhoudelijk antwoord gevraagd werd over het verhaal, maar over interpretatie op zich.
- Bij het klassikaal bespreken van de antwoorden bleek dat de leerlingen inzagen dat er veel persoonlijke verschillen waren bij de interpretatie en dat er dus een belangrijke rol is weggelegd voor de lezer.

3) Redeneren bij poëzie

In groepen heb ik leerlingen van vwo 5 gedichten laten interpreteren door te redeneren over de betekenis en eigen interpretatie.

- De leerlingen gebruikten individueel de methode beschrijven, analyseren en interpreteren om de hoofdgedachte van het gedicht te omschrijven.
- Vervolgens gaven zij aan wat zij zelf wisten en dachten over het onderwerp/thema. Ze combineerden dit antwoord met het antwoord vanuit de tekst.
- De leerlingen vergeleken hun antwoorden vervolgens in groepen van 3/4.
- Tot slot probeerden ze gezamenlijk een interpretatie te geven van het gedicht.

4) Redeneren over niet-literaire teksten

De redeneermethode kan tevens toegepast worden bij uiteenzettingen, betogen of beschouwingen. De vragen bij deze teksten kunnen inhoudelijk zijn, maar bijvoorbeeld ook betrekking hebben op de houding of toon van de auteur of op de structuur van de tekst. Voor het verkrijgen van inzichten over de tekst en de schrijfwijze kan de methode in feite op dezelfde manier worden toegepast als bij literaire teksten. Voor gebruik bij traditionele tekstverklaringsvragen is met name stap 2 relevant: informatie m.b.t. de vraag uit de tekst halen volgens de techniek van beschrijven, analyseren en interpreteren. De mogelijkheden van de redeneermethode voor niet-literaire teksten onderzoek ik met een collega in schooljaar 2021-2022.

Wil je meer weten of heb je een concrete vraag over de methode? Mail naar r.vankeulen@vanmaerlantlyceum.nl.